

Piotr Szkutnik

Rodzina chłopska w XIX w. okolicach Szadku

Biuletyn Szadkowski 4, 7-29

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Szkutnik*

RODZINA CHŁOPSKA W XIX W. W OKOLICACH SZADKU

Największą wartość przy rekonstrukcji dziejów rodzin chłopskich, mają XIX-wieczne akta stanu cywilnego, zachowane niemal w komplecie. Na drugim miejscu można uplasować akta notarialne z tego okresu, które dla Szadku i okolic przetrwały do naszych czasów. Poza stanem zachowania (czasem fragmentarycznym) czynnikiem warunkującym możliwość spożytkowania akt notarialnych, w celu odtworzenia losów rodzin chłopskich, jest aktywność ludności wiejskiej w zakresie spraw majątkowych, gospodarczych. Podejmowane przez nią działania były bowiem zapisywane w formie informacji o określonych osobach w księgach notarialnych. Z tego powodu bardziej wydajne pod względem genealogicznym są akta stanu cywilnego, rejestrujące bez względu na wykonywane zajęcie, dane wszystkich mieszkańców kraju. Przy szczęśliwym zbiegu okoliczności można połączyć te dwa rodzaje źródeł w celu odtworzenia dziejów rodziny chłopskiej.

Przedstawione w niniejszym artykule XIX-wieczne losy rodu Wartalskich dotyczą rodziny chłopskiej, żyjącej w okolicach Szadku, w parafii Borszewice i Mikołajewice. Szczególny nacisk położono na osobę Wojciecha Ignacego Wartalskiego, na temat którego zebrano najwięcej informacji.

Ramy geograficzne można określić biorąc pod uwagę miejsca zamieszkania Wartalskich, jak również uwzględniając miejsce tworzenia dokumentacji, na której oparto tekst artykułu. W miejscach tych bowiem stawali się ww. Wartalscy, by dopełnić koniecznych czynności urzędowych. Przymus ów zaowocował w rezultacie obfitymi źródłami, pozwalającymi odtworzyć ich losy.

---

* Mgr Piotr Szkutnik jest asystentem w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Łódzkiego.

W obu przypadkach obszar ten znajduje się na terenie obecnej gminy Szadek w powiecie Zduńska Wola, gmin Wodzierady i Łask w powiecie Łask i gmin Dobroń i Pabianice w powiecie Pabianice. Poszczególne miejscowości zamieszkiwane przez Wartalskich leżą na wschód od Szadku, a na zachód od Pabianic, na północ od Łasku i na południe od Lutomska. W tych okolicach Wartalscy zasiedlili szereg osad powstałych w dużej mierze w XIX w. Zaliczają się do nich np.: Chorzeszów, Józefów, Kolonia Anielin (Anielin) zwana też Krzucz lub Kolonia Krzucz (Holendry Krzuckie), Kolonia Dobków, Kolonia Jasionna zwana też Jasionna (Jesionna), Kolonia Julianów, Kolonia Włodzimierz (potem Włodzimierz), Maryanów, Zalesie. Miejscowości, w których Wartalscy dopełniali różnych czynności urzędowych zgodnie z wymogami prawa, to: Szadek, Mikołajewice i Borszewice. Szadek był siedzibą notariusza sporządzającego stosowne akta, natomiast Mikołajewice i Borszewice stanowiły siedzibę parafii rzymskokatolickiej, której podlegały ww. miejscowości.

Wartalscy należeli do rodzin kolonistów i czynszowników przybyłych na te tereny na początku XIX w. Rolnicy ci zaliczali się do zamożniejszej grupy ludności wiejskiej.

W XIX w. ludność chłopska dzieliła się pod względem prawnym i majątkowym na wiele kategorii. Do czasu uwłaszczenia w 1864 r. w Królestwie Polskim, uwzględniając charakter świadczeń, ludność wiejska dzieliła się na chłopów pańszczyźnianych, zobowiązanych do pańszczyzny¹ pieszej lub sprzężajnej² oraz chłopów czynszowych, płacących czynsz³. Do czynszowników zaliczali się czynszownicy wieczyści, czasowi, koloniści i okupnicy. Funkcjonowała również grupa chłopów czynszowo-pańszczyźnianych, których świadczenia na rzecz pana składały się częściowo z czynszu i częściowo z pańszczyzny⁴.

---

¹ Pańszczyzna była przymusową pracą chłopu na rzecz pana, wykonywaną w zamian za prawo użytkowania gospodarstw.

² Sprzężaj stanowiły konie, bydło zaprzęgane do wozu, pluga itp., zaprzęg.

³ Czynsz był świadczeniem uiszczanym w pieniądzu przez chłopów właścicielom ziemi w zamian za jej użytkowanie.

⁴ Zob. J. Bardach (red.), *Historia państwa i prawa Polski*, t. III, Warszawa 1981, s. 255.

Wszystkie kategorie chłopów miały jedynie mniejsze lub większe prawa do użytkowania ziemi, która pozostawała własnością ich pana lub państwa.

W Królestwie Polskim najlepiej powodziło się dużym gospodarstwom kmieci czynszowych w dobrach narodowych, majorackich⁵ i magnackich. Szczególnie uprzywilejowani byli soltysi, wybrańcy, młynarze, karczmarze, olędrzy, koloniści i okupnicy. Gospodarstwa pańszczyźniane znajdowały się w gorszej sytuacji niż czynszowe i czynszowo-pańszczyźniane. Świadczenia chłopów pańszczyźnianych były 3-, a nawet 4- i 5-krotnie wyższe od powinności czynszowników⁶.

Zasadniczą zmianę w zakresie praw chłopów do ziemi przyniósł rok 1864. Wydane pod wpływem powstania styczniowego ukazy carskie z 2 marca 1864 r. nadawały chłopom na własność ziemię, którą wówczas użytkowali. Chłopi, dotąd jedynie posiadacze i dzierżawcy, stali się właścicielami gruntów. Otrzymali wreszcie ziemię, zroszoną potem wielu pokoleń ich przodków. Nie za darmo jednak. W zamian musieli płacić wieczysty podatek gruntowy. Podatek ten miał służyć jako odszkodowanie dla dziedziców za utracone przez nich świadczenia, które dotąd otrzymywali z gruntów przekazanych na własność chłopom.

Wraz z wprowadzeniem uwłaszczenia czynszownicy i pańszczyźniacy, jako grupy ludności wiejskiej, przestali funkcjonować⁷. W drugiej połowie XIX w. utrzymało się jednak i nadal pogłębiało zróżnicowanie warstwy chłopskiej pod względem wielkości posiadanych gospodarstw.

Pierwsza wzmianka o obecności Wartalskich w okolicach Szadku pochodzi z 1808 r. i dotyczy ślubu Józefa Wartalskiego i Marianny z Cieślewiczów.

Jest to również najwcześniejszy akt, a właściwie metryka parafialna, w której pojawia się nazwisko Wartalski. We wcześniejszym metrykach sąsiadujących ze sobą parafii

---

⁵ Majorat to sposób dziedziczenia własności ziemskiej (np. ordynacji), w którym cały majątek przechodzi na osobę najbliższą stopniem pokrewieństwa ostatniemu właścicielowi.

⁶ Zob. S. Inglot (red.), *Historia chłopów polskich*, Wrocław 1995, s. 133.

⁷ Tamże, s. 122-123.

Borszewice i Mikołajewice, będących obszarem nieustannych lokalnych migracji członków tego rodu, brak wzmianki o tym nazwisku. Stąd wniosek, iż krótko przed rokiem 1808 (a może w tym roku) Wartalscy przybyli na teren parafii Borszewice. Józef zamieszkał wówczas, podobnie jak jego wybranka, we wsi Holendry Krzuckie w parafii Borszewice. Była to wieś powstała z osad przybyłych kolonistów. Nie figuruje bowiem jeszcze na mapie Gilly'ego z lat 1802–1803 (zamieszczono tam jedynie miejscowość Krzucz)⁸. Skąd przybyli Wartalscy? Można się jedynie domyślać. Na podstawie akt stanu cywilnego parafii Borszewice ustalono, iż Cieślewicze pochodzili z parafii Opalenica w Wielkopolsce. Zapewne z tego regionu pochodzili również Wartalscy.

Rody Wartalskich i Cieślewiczów splotły się ze sobą węzłem małżeńskim Józefa i Marianny w dobie początków kolonizacji parafii Mikołajewice i sąsiedniej Borszewice przez licznych osadników z Zachodu. Wartalscy i Cieślewicze również należeli do tego grona emigrantów. Na początku XIX w. występują jako koloniści, czyli osadnicy zaludniający nowo kreowane osady.

W parafii Borszewice na początku XIX w. Józef pojawia się wraz z rodzicami Janem i Marianną (małżonkami Wartalskimi) i starszym bratem Andrzejem. Sędziwy już Jan (urodził się ok. 1743 r.) „bawił” wówczas przy synach w Kolonii Anielin, o czym wspomina akt z 2 czerwca 1810 r.⁹ Zmarł jednak niedługo potem, nie przeżył swej żony.

Jego żona Marianna zmarła 21 stycznia 1815 r. w wieku 70 lat, w Kolonii Anielin jako wdowa. Marianna mieszkała w „synowskim domu”. Zatem małżonkowie Wartalscy, przebywając w parafii Borszewice, z racji podeszłego wieku nie prowadzili już własnego gospodarstwa. Na stare lata mieszkali jako komornicy w gospodarstwach dzieci¹⁰.

Można się domyślać, iż przesiedlono całą rodzinę Wartalskich. Być może ich migracja była wynikiem działalności władz pruskich, a może był to skutek odrodzenia się państwowości

⁸ *Spezialkarte von Sudpreussen*, wyd. Gilly, Berlin 1802–1803.

⁹ Kancelaria parafialna (dalej KP) Borszewice, Księga urodzeń 1808–1811, dok. nr 32 z 1810 r.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej APL), Akta Urzędu Stanu Cywilnego (dalej Akta USC) Borszewice, sygn.15, Akta zgonów, k. 9.

polskiej w ramach Księstwa Warszawskiego. Jesienią 1806 r. załamała się bowiem pod naporem wojsk napoleońskich władza pruska na terenie drugiego zaboru pruskiego obejmującego, m.in. ziemię sieradzka i Wielkopolskę.

Starszy syn małżonków Wartalskich – Andrzej urodził się ok. 1778 r. Mieszkał jako kolonista w Holendrach Krzuckich (Anielin) od co najmniej 9 listopada 1808 r.¹¹ Poślubił Annę Elżbietę Danielównę, która urodziła mu syna Antoniego Bazylego (ur. 31 maja 1810 r. w Kolonii Krzuckiej Anielin, w parafii Borszewice¹², zm. 29 kwietnia 1812 r. w Kolonii Anielin, w parafii Borszewice¹³).

Andrzej zmarł 28 lutego 1813 r. w Kolonii Anielin jako kolonista zamieszkały w Anielinie¹⁴.

Młodszy z synów małżonków Wartalskich – Józef urodził się ok. 1788 r. i początkowo również mieszkał w Holendrach Krzuckich (Anielin) jako okupny kolonista¹⁵. Był niepiśmienny. Jako czynszowy chłop mieszkał w ciągu swego życia w dwóch wioskach. Miejsca jego zamieszkania w kolejności chronologicznej przedstawiają się następująco (zob. rys. 1):

- Kolonia Anielin, zwana też Holendry Krzuckie, w parafii Borszewice, jako kolonista okupny, uczciwy, pracowity: 23 grudnia 1809 r.¹⁶, 7 lipca 1811 r.¹⁷, 25 września 1811 r.¹⁸, 22 lutego 1815 r.¹⁹, 26 grudnia 1816 r. (dom nr 26)²⁰, 12 września 1818 r.²¹, 23 września 1821 r.²²;
- Kolonia Jesionna w parafii Mikołajewice jako uczciwy, pracowity, gospodarz 15 marca 1824 r. (dom nr 2)²³, 21 marca 1824 r. (dom nr 22)²⁴;

---

¹¹ KP Borszewice, Księga ślubów 1808–1812, s. 7.

¹² KP Borszewice, Księga urodzeń 1808–1811, dok. nr 32 z 1810 r.

¹³ KP Borszewice, Księga zgonów 1808–1812, dok. nr 86 z 1812 r.

¹⁴ APL, Akta USC Borszewice, sygn. 12, Akta zgonów, k. 10.

¹⁵ KP Borszewice, Księga urodzeń 1808–1811, dok. nr 92 z 1809 r.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ APL, Akta USC Borszewice, sygn. 9, Akta zgonów, k. 2.

¹⁸ APL, Akta USC Borszewice, sygn. 7, Akta urodzeń, k. 5.

¹⁹ APL, Akta USC Borszewice, sygn. 10, Akta urodzeń, k. 22.

²⁰ APL, Akta USC Borszewice, sygn. 18, Akta urodzeń, k. 26.

²¹ KP Borszewice, Księga łączna 1818, s. 48.

²² KP Borszewice, Księga łączna 1821, Akta urodzeń nr 58.

²³ KP Mikołajewice, Księga łączna 1824, Akta zgonów nr 27.

- Kolonia Anielin w parafii Borszewice jako rolnik 7 maja 1826 r.²⁵,
- Kolonia Jesionna (od 1831 r. występuje jako Jesionna) w parafii Mikołajewice jako gospodarz, czynszownik, okupnik 12 lipca 1829 r.²⁶, 12 czerwca 1831 r.²⁷, 12 maja 1833 r.²⁸, 25 stycznia 1837 r.²⁹, 25 marca 1838 r.³⁰, 3 września 1840 r.³¹, 20 listopada 1842 r.³²

Z akt wynika zatem, iż Józef po wyprowadzce z Kolonii Anielin do Kolonii Jesionna między 23 września 1821 r.³³, a 15 marca 1824 r. (dom nr 2)³⁴ powrócił do Kolonii Anielin przed 6 maja 1826 r.³⁵ Następnie już na stałe osiadł w Kolonii Jesionna przed 9 lipca 1829 r.³⁶

Kolonie Anielin i Jesionna leżały w sąsiednich parafiach, zatem nie można też wykluczyć możliwości, iż Józef posiadał dwa gospodarstwa w obu wsiach jednocześnie. Bądź gospodarzył na umowach krótkoterminowych, bądź kolejno na kilku gospodarstwach.

Fakt nieustannej wędrówki z jednej wsi do sąsiedniej jest charakterystyczny nie tylko dla tego pierwszego w osobie Józefa Wartalskiego pokolenia osadników. Podobny tryb życia wiódł jego syn Wojciech Ignacy, jak również syn Wojciecha Ignacego, Józef imiennik swego dziada ojczystego, zmarły w 1938 r.

Józef zmarł 3 grudnia 1845 r. we wsi Jesionna w parafii Mikołajewice. W akcie zgonu podano, iż żył 60 lat. Wiek zmarłego obliczony na podstawie najwcześniejszego aktu, gdzie określono wiek Józefa, wynosi 3 lata mniej, tj. 57 lat³⁷. Pozostawił owdowiałą

---

²⁴ KP Mikołajewice, Księga łączna 1824, Akta urodzeń nr 35.

²⁵ KP Borszewice, Księga urodzeń 1826–1833, dok. nr 29 z 1826 r.

²⁶ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1826–1833, dok. nr 78 z 1829 r.

²⁷ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1826–1833, dok. nr 76 z 1831 r.

²⁸ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1826–1833, dok. nr 53 z 1833 r.

²⁹ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1837–1847, dok. nr 6 z 1837 r.

³⁰ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1834–1839, dok. nr 34 z 1838 r.

³¹ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1837–1847, dok. nr 26 z 1840 r.

³² KP Mikołajewice, Księga ślubów 1837–1847, dok. nr 27 z 1842 r.

³³ KP Borszewice, Księga łączna 1821, Akta urodzeń nr 58.

³⁴ KP Mikołajewice, Księga łączna 1824, Akta zgonów nr 27.

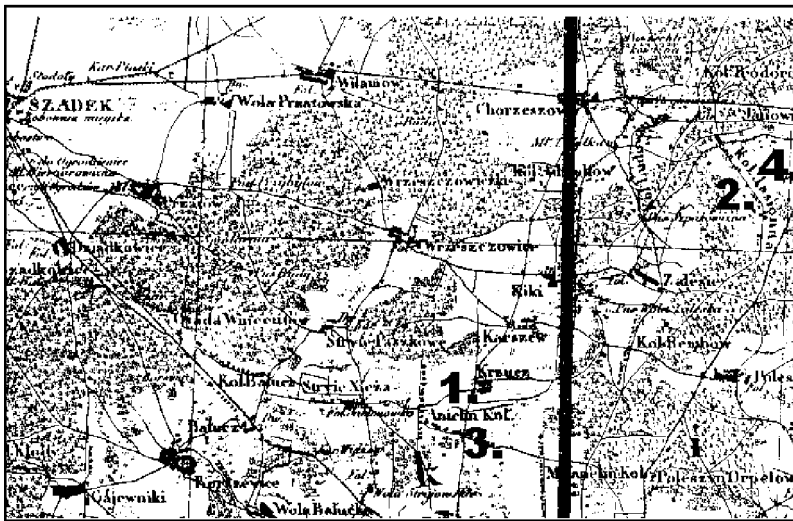
³⁵ KP Borszewice, Księga urodzeń 1826–1833, dok. nr 29 z 1826 r.

³⁶ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1826–1833, dok. nr 78 z 1829 r.

³⁷ KP Borszewice, Księga urodzeń 1808–1811, dok. nr 92 z 1809 r.

żonę Mariannę z Cieślewiczów. Świadcami wymienionymi w akcie zgonu byli zamieszkałi we wsi Jesionna niepiśmienni okupnicy: Wojciech Cymerman lat 50 i Marcin Gajzler lat 44. Akt zgonu podpisał ks. Kazimierz Frankiewicz³⁸.

Jakiej wielkości mogło być gospodarstwo Józefa Wartalskiego? Można areal ten ustalić na podstawie akt notarialnych, dotyczących sukcesji po ww. Józefie.

Rys. 1. Miejsca zamieszkania Józefa Wartalskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Topograficzna karta Królestwa Polskiego*, Warszawa 1839 (1843)

Józef pozostawił w spadku swym dzieciom 1/2 huby gruntu miary chełmińskiej, położonej w Kolonii Jasionna, w majątności laskiej. Huba, czyli lan, włóka liczyła 30 mórg³⁹. Włóka miary chełmińskiej wynosiła 179 550 m² czyli 17,95 ha⁴⁰. Gospodarstwo Józefa w chwili jego śmierci miało zatem powierzchnię 8,975 ha.

Spadkobiercy Józefa, tzn. jego dzieci przekazały tę nieruchomość dwóm braciom. Stało się to w wyniku cesji praw do

³⁸ KP Mikołajewice, Księga zgonów 1841–1850, dok. nr 74 z 1845 r.

³⁹ Zob. S.B. Linde (red.), *Słownik języka polskiego*, t. II, Lwów 1855, s. 188.

⁴⁰ A. Biernat, I. Ihnatowicz, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003, s. 44.

tego gruntu. Jeden z nich – Mateusz Wartalski w ten sposób 7 czerwca 1854 r., ze spadku po ojcu, przejął na własność 1/4 huby. Wcześniej jednak sukcesywnie wypłacał cedującym, tj. czwórce rodzeństwa (braciom: Józefowi, Wojciechowi Ignacemu, Piotrowi Wartalskim i ich siostrze Antoninie Cymermanowej), kwotę o łącznej wysokości 157 rubli srebrnych i 50 kopiejek.

Odziedziczona po ojcu działka Mateusza znajdowała się przy granicy wsi Zalesie, w klinie przy gruntach Ignacego Nowickiego i Marcina Gajzlera. Mateusz 7 czerwca 1854 r. przejął ją formalnie w posiadanie wraz z domem mieszkalnym, szopą, zabudowaniami i zasiewami. Faktycznie był posiadaczem działki już od śmierci swego ojca Józefa.

Z przejętego gruntu Mateusz był zobowiązany uiszczać czynsz Dworowi Łask⁴¹. Należało to także zapewne do obowiązków jego ojca Józefa.

Z powyższego aktu cesji praw dotyczących nieruchomości po zmarłym Józefie wynikają dwa wnioski co do zakresu praw posiadacza ziemi (chłopa) i właściciela (czyli dziedzica). Gospodarstwo po Józefie przejęły z tytułu sukcesji jego dzieci, oznacza to, iż Józef użytkował grunty z prawem do ich dziedziczenia. Ziemię tę, dzierżoną na tak dogodnych dla ówczesnych chłopów zasadach (z prawem przekazania potomkom), Józef otrzymał zapewne jako osadnik w latach dwudziestych XIX w. Ponadto dowiadujemy się, iż „panem” Józefa i jego dzieci był ówczesny właściciel dworu łaskiego.

Pierwotnie, koloniści przybyli na teren sąsiedniej parafii Borszewice, zapewne krótko przed 1808 r., otrzymali po 1 hubie gruntu każda rodzina. Dowodzi tego zapis dotyczący wielkości gospodarstwa posiadanego przez rodziców Marianny z Cieślewiczów Wartalskiej. Ojciec Marianny, teść Józefa Wartalskiego, a zarazem dziad macierzysty Wojciecha Ignacego nazywał się Dominik Cieślewicz. Dominik mieszkał 9 listopada 1808 r. w Holendrach Krzuckich (Anielin) jako kolonista posiadający tam okupnym prawem hubę ziemi⁴². Można się domyślać, wnioskując po systemie miar, w jakim ujęto powierzchnię gospodarstwa Józefa w Kolonii Jesionna, że była to

⁴¹ APL oddział Sieradz, Akta notariusza J. Trańskiego, dok. nr 122 z 1854 r.

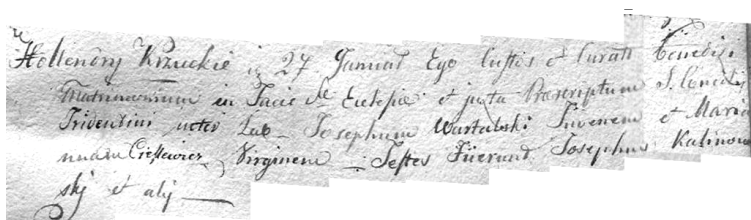
⁴² KP Borszewice, Księga ślubów 1808–1812, s. 7.

włoka miary chelmińskiej (zatem miary przedrozbiorowej). Gospodarstwo Dominika Cieślewicza miało zatem powierzchnię 17,95 ha.

Córka Dominika Cieślewicza, a przyszła żona ww. Józefa Wartalskiego, Marianna urodziła się we wsi Łęki w parafii Opalenica w Wielkopolsce. Chrzest św. w obrządku rzymskokatolickim przyjęła 29 listopada 1789 r. w mieście Opalenica. Rodzicami chrzestnymi Marianny zostali zamieszkali we wsi Łęki: Wojciech Beier niekatolik i Anna Rozyna Daszkiewiczowa. Chrzest celebrował Jakub Staszewski⁴³. Marianna przyszła na świat jako 5 dziecko spośród 10 rodzeństwa. Miała 4 siostry i 5 braci.

Zapewne na początku XIX w. (po ok. 1798 r.⁴⁴) Marianna wraz z rodzicami i rodzeństwem przeniosła się z parafii Opalenica w Wielkopolsce do parafii Borszewice w ziemi sieradzkiej. W linii prostej odległość między tymi parafiami wynosi ok. 200 km.

W wieku 18 lat Marianna z Cieślewiczów we wsi Borszewice 27 czerwca 1808 r. poślubiła kawalera Józefa Wartalskiego, liczącego ok. 20 lat.

Rys. 2. Metryka ślubu Józefa Wartalskiego i Marianny z Cieślewiczów z 27 czerwca 1808 r.

Źródło: KP Borszewice, Księga ślubów 1806–1830, s. 5

Mieszkała wówczas we wsi Holendry Krzuckie w parafii Borszewice (zob. rys. 2)⁴⁵.

⁴³ Archiwum Archidiecezjalne Poznań (dalej AAP), Akta metrykalne parafii Opalenica, sygn. PM 203/3, s. 168.

⁴⁴ KP Grocholice, Księga ślubów 1834–1849, dok. nr 14 z 1845 r.

⁴⁵ KP Borszewice, Księga ślubów 1806–1830, s. 5.

Urodziła 13 dzieci, tj. 5 córek i 8 synów, w tym bliźnięta. Spośród nich 4 zmarło w dzieciństwie. Całe potomstwo Józefa i Marianny z Cieślewiczów, małżonków Wartalskich, podane wg kolejności narodzin, przedstawia się następująco:

w parafii Borszewice we wsi Kolonia Anielin zwanej też Holendry Krzuckie, przyszły na świat:

- 30 października 1809 r. – Marcin⁴⁶, który zmarł we wsi Kolonia Anielin 6 lipca 1811 r.⁴⁷;
- 18 września 1811 r. – Mateusz Józef⁴⁸, który poślubił we wsi Mikołajewice 25 stycznia 1837 r. Franciszkę z Seferanowiczów⁴⁹, zmarł 25 lutego 1862 r. w parafii Mikołajewice we wsi Jesionna⁵⁰;
- 22 lutego 1815 r. – Weronika⁵¹, która poślubiła we wsi Mikołajewice 13 lutego 1831 r. Józefa Michałowskiego⁵²,
- 19 grudnia 1816 r. – Marianna⁵³, która zmarła we wsi Kolonia Anielin 11 września 1818 r.⁵⁴;
- ok. 1820 – Maciej, który poślubił we wsi Mikołajewice 3 września 1840 r. Agatę z Małoskich⁵⁵, 24 kwietnia 1855 r. zamieszkały we wsi Czyżynin w gminie Dłutów⁵⁶, był zapewne identyczny z Marcinem Wartalskim, synem Józefa i Marianny, wzmiankowanym 1 kwietnia 1846 r.⁵⁷;
- 21 września 1821 r. – Michał Kazimierz⁵⁸, który zmarł we wsi Kolonia Jesionna 4 marca 1824 r.⁵⁹;

w parafii Mikołajewice we wsi Kolonia Jesionna urodzili się kolejni potomkowie Józefa i Marianny, tj. bliźniacy:

⁴⁶ KP Borszewice, Księga urodzeń 1808–1811, dok. nr 92 z 1809 r.

⁴⁷ APL, Akta USC Borszewice, sygn.9, Akta zgonów k. 2.

⁴⁸ APL, Akta USC Borszewice, sygn.7, Akta urodzeń k. 5.

⁴⁹ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1837–1847, dok. nr 6 z 1837 r.

⁵⁰ APL, Akta USC Mikołajewice, sygn.53, Akta zgonów nr 10.

⁵¹ APL, Akta USC Borszewice, sygn.10, Akta urodzeń, k. 22.

⁵² KP Mikołajewice, Księga ślubów 1826–1836, dok. nr 9 z 1831 r.

⁵³ APL, Akta USC Borszewice, sygn.18, Akta urodzeń, k. 26.

⁵⁴ KP Borszewice, Księga łączna 1818, s. 48.

⁵⁵ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1837–1847, dok. nr 26 z 1840 r.

⁵⁶ APL, oddział Sieradz, Akta notariusza J. Trańskiego, dok. nr 90 z 1855 r.

⁵⁷ KP Mikołajewice, Księga zgonów 1841–1850, dok. nr 16 z 1846 r.

⁵⁸ KP Borszewice, Księga łączna 1821, Akta urodzeń nr 58.

⁵⁹ KP Mikołajewice, Księga łączna 1824, Akta zgonów nr 27.

- 18 marca 1824 r. – Józef Leon⁶⁰, wyrobnik we wsi Rembów 7 czerwca 1854 r.⁶¹;
- 18 marca 1824 r. – Wojciech Ignacy⁶², niżej opisany; młodsza siostra braci bliźniaków przysłała na świat w parafii Borszewice we wsi Kolonia Anielin:
- 6 maja 1826 r. – Antonina⁶³, która poślubiła we wsi Mikołajewice 20 listopada 1842 r. Stanisława Cymermana⁶⁴, 7 czerwca 1854 r. była żoną gospodarza czynszowego we wsi Jesionna⁶⁵;
najmłodsze potomstwo Józefa i Marianny urodziło się w parafii Mikołajewice we wsi Kolonia Jesionna (od 1831 r. we wsi Jesionna):
- 9 lipca 1829 r. – Anna⁶⁶;
- 2 czerwca 1831 r. – Piotr⁶⁷;
- 7 maja 1833 r. – Piotr⁶⁸, który poślubił we wsi Borszewice 23 stycznia 1853 r. Katarzynę Lewandowską⁶⁹, wyrobnik we wsi Rembów 7 czerwca 1854 r.⁷⁰;
- 19 marca 1838 r. – Józefa⁷¹, która poślubiła we wsi Mikołajewice 18 listopada 1855 r. Wojciecha Kuźmiera⁷².

Matka ww. potomstwa w prawie wszystkich aktach występuje pod imieniem Marianna, jedynie 7 maja 1826 r.⁷³ podano, iż miała na imię Józefa. Imię Józefa zapewne w tym wypadku utworzono od imienia jej męża. Urzędnik spisujący ów akt mógł się nie zapytać jej męża o imię żony i by wypełnić lukę w danych, podał inne imię (tj. Józefa).

---

⁶⁰ KP Mikołajewice, Księga łączna 1824, Akta urodzeń nr 35.

⁶¹ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza J. Trańskiego, dok. nr 122 z 1854 r.

⁶² KP Mikołajewice, Księga łączna 1824, Akta urodzeń nr 35.

⁶³ KP Borszewice, Księga urodzeń 1826–1833, dok. nr 29 z 1826 r.

⁶⁴ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1837–1847, dok. nr 27 z 1842 r.

⁶⁵ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza J. Trańskiego, dok. nr 122 z 1854 r.

⁶⁶ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1826–1833, dok. nr 78 z 1829 r.

⁶⁷ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1826–1833, dok. nr 76 z 1831 r.

⁶⁸ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1826–1833, dok. nr 53 z 1833 r.

⁶⁹ KP Borszewice, Księga ślubów 1851–1858, dok. nr 5 z 1853 r.

⁷⁰ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza J. Trańskiego, dok. nr 122 z 1854 r.

⁷¹ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1834–1839, dok. nr 34 z 1838 r.

⁷² KP Mikołajewice, Księga ślubów 1855–1870, dok. nr 31 z 1855 r.

⁷³ KP Borszewice, Księga urodzeń 1826–1833, dok. nr 29 z 1826 r.

Marianna z Cieślewiczów Wartalska owdowiała 3 grudnia 1845 r. po śmierci męża⁷⁴, z którym przeżyła wspólnie 37 lat. Zmarła 3 miesiące później, 29 marca 1846 r. we wsi Jesionna w parafii Mikołajewice. W akcie zgonu podano, iż żyła 60 lat. Wiek zmarłej, obliczony na podstawie metryki chrztu, wynosi mniej – 56 lat. W akcie zgonu podano zatem długość życia Marianny w przybliżeniu i zaokrągleniu.

Akt zgonu zawiera informację, iż była córką Józefa i Marianny Ciesiewiczów. Imię jej ojca pomyłono tutaj zapewne z imieniem jej męża Józefa. Nazwisko panieńskie Marianny podano natomiast w formie zbliżonej do pierwotnej, tj. Cieślewicz, w jakiej występuje w pozostałych aktach. Według aktu zgonu, Marianna w chwili śmierci pozostawiła 7 dzieci.

Świadcami wymienionymi w akcie zgonu byli zamieszkałi we wsi Jesionna niepiśmienni koloniści: Wojciech Cymerman lat 50 i Marcin Gajzler lat 44. Te same osoby występują w akcie zgonu jej męża. Dwaj ww. koloniści należeli zatem do kręgu sąsiedzkiego czy towarzyskiego zmarłych. Akt zgonu podpisał ks. Paweł Stopniski⁷⁵.

Jeden z synów Józefa i Marianny z Cieślewiczów, małżonków Wartalskich, Wojciech Ignacy Wartalski urodził się, jak wyżej podano, 18 marca 1824 r. o godzinie 7 rano. Przyszedł na świat we wsi Kolonia Jesionna, w domu nr 22, w parafii Mikołajewice. W akcie urodzenia Wojciecha Ignacego wymieniono niepiśmiennych świadków, gospodarzy zamieszkałych w Kolonii Jesionna: uczciwych Wojciecha Cimmermana lat 29 (identyczny ze świadkiem wspomnianym w aktach zgonu rodziców Wojciecha Ignacego) i Wincentego Pacholskiego lat 42. Akt podpisał ks. Wincenty Kurkowski, kommandarz (ten co ma duchowa komendę, ksiądz wikary)⁷⁶ mikołajewski⁷⁷.

Zapis faktu narodzin Wojciecha Ignacego dokonano 21 marca 1824 r. Tego dnia o 12 w południe przed obliczem ww. ks. Wincentego Kurkowskiego, sprawującego obowiązki urzędnika stanu cywilnego gminy Mikołajewice w powiecie

⁷⁴ KP Mikołajewice, Księga zgonów 1841–1850, dok. nr 74 z 1845 r.

⁷⁵ KP Mikołajewice, Księga zgonów 1841–1850, dok. nr 16 z 1846 r.

⁷⁶ Zob. J. Karłowicz (red.), *Słownik języka polskiego*, t. II, Warszawa 1902, s. 414.

⁷⁷ KP Mikołajewice, Księga łączna z 1824, Akta urodzeń nr 35.

szadkowskim, stawil się ojciec Wojciecha Ignacego ww. Józef Wartalski. Józef złożył oświadczenie o narodzinach synów bliźniaków wśród nich Wojciecha Ignacego. Wojciech Ignacy liczył wówczas 3 dni. Zgodnie ze zwyczajem przyjmującym termin chrztu do 3 dni od narodzin, dokonano ceremonii chrztu noworodka w kościele parafialnym w Mikołajewicach.

W akcie stanu cywilnego, choć sporządzonym przez osobę duchowną, nie podano informacji o chrzcie świętym. Informacji tej nie przewidywały w akcie urodzenia ówczesne przepisy⁷⁸. Dzień chrztu należy utożsamiać z dniem zapisania noworodka do ksiąg parafialnych. Osoba urzędnika stanu cywilnego była tożsama z piastującą urząd proboszcza czy też jego zastępcy tudzież pełnomocnika, co niewątpliwie powodowało połączenie tych dwóch czynności i wykonania ich tego samego dnia (zapis do księgi i ceremonia chrztu). Odzwierciedleniem tej kościelnej ceremonii w świeckim akcie jest zapis „zyczeniem jego (tj. ojca Wojciecha Ignacego) nadać pierwszemu imiona dwa Wojciech Ignacy, drugiemu Józef Leon. Z przedstawionej kolejności wynika że to Wojciech Ignacy przyszedł jako pierwszy na świat spośród braci bliźniaków. Obaj bliźniacy musieli być silni i zdrowi, przeżyli bowiem okres dzieciństwa.

Swoje pierwsze imię Wojciech Ignacy otrzymał zapewne na cześć chrzestnego. Był nim prawdopodobnie występujący jako świadek w akcie Wojciech Cimmerman. Brat bliźniak Wojciecha Ignacego otrzymał imię na cześć ojca.

Dwóch imion (Wojciech Ignacy) na określenie tej osoby użyto jedynie w akcie jej urodzenia, kiedy w sensie prawnym powołano to dziecko do życia. W późniejszych aktach, w których występuje jako osoba dorosła, nie wspomina się już o jego drugim imieniu (Ignacy). Zostało ono zatem zarzucone z przyczyn osobistych, drogą samodzielnego wyboru przez noszącą je osobę lub też wyboru, którego dokonała za nią w czasie dorastania rodzina czy lokalna społeczność. W późniejszych zatem aktach z okresu dojrzałego życia występuje już jako Wojciech Wartalski. Józef Leon, również zarzucawszy swoje drugie imię, wystąpił jako

---

⁷⁸ *Kodeks Napoleona z przypisami*, t. I, Warszawa 1808, s. 18.

dorosły mężczyzna 20 lat później 7 czerwca 1854 r.⁷⁹ tylko pod pierwszym imieniem.

Miejscowości, w których Wojciech Ignacy mieszkał i posiadał swoje ziemie, były położone blisko siebie, niektóre graniczyły ze sobą. Wojciech Ignacy występuje w aktach jako mieszkaniec bądź właściciel ziemi w miejscowościach (zob. rys. 3):

- Jasionna (również pod nazwą Jesionna, Kolonia Jasionna) jako okupnik 21 listopada 1847 r.⁸⁰, 6 maja 1849 r.⁸¹, posiadacz osady 4 stycznia 1853 r.⁸², rolnik 6 marca 1853 r.⁸³, posiadacz osady 20 listopada 1855 r.⁸⁴;
- Kolonia Maryanów (również pod nazwą Maryanów) jako kolonista 7 czerwca 1854 r.⁸⁵, 24 kwietnia 1855 r.⁸⁶;
- Kolonia Mauryców jako posiadacz osady 7 czerwca 1854 r.⁸⁷, 2 lipca 1855 r.⁸⁸, gospodarz czynszowy 24 kwietnia 1857 r.⁸⁹, 17 października 1863 r.⁹⁰, 20 kwietnia 1867 r.⁹¹;
- Zalesie (również pod nazwą Kolonia Zalesie) jako okupnik 2 lipca 1855 r.⁹², 20 listopada 1855 r.⁹³, rolnik 2 sierpnia 1857 r.⁹⁴, 14 lutego 1860 r.⁹⁵, 4 marca 1862 r.⁹⁶, 15 maja 1864 r.⁹⁷, 5 sierpnia 1866 r.⁹⁸, właściciel osady 20 kwietnia 1867 r.⁹⁹;

⁷⁹ APL oddział Sieradz, Akta notariusza J. Trańskiego, dok. nr 122 z 1854 r.

⁸⁰ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1847-1855, dok. nr 18 z 1847 r.

⁸¹ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1840-1850, dok. nr 41 z 1849 r.

⁸² APL oddział Sieradz, Akta notariusza C. Stokowskiego, dok. nr 12 z 1853 r.

⁸³ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1850-1860, dok. nr 16 z 1853 r.

⁸⁴ APL oddział Sieradz, Akta notariusza J. Trańskiego, dok. nr 147 z 1855 r.

⁸⁵ APL oddział Sieradz, Akta notariusza J. Trańskiego, dok. nr 121 z 1854 r.

⁸⁶ APL oddział Sieradz, Akta notariusza J. Trańskiego, dok. nr 90 z 1855 r.

⁸⁷ APL oddział Sieradz, Akta notariusza J. Trańskiego, dok. nr 121 z 1854 r.

⁸⁸ APL oddział Sieradz, Akta notariusza J. Sikorskiego, dok. nr 243 z 1855 r.

⁸⁹ APL oddział Sieradz, Akta notariusza J. Zborowskiego, dok. nr 102 z 1857 r.

⁹⁰ APL oddział Sieradz, Akta notariusza J. Zborowskiego, dok. nr 212 z 1863 r.

⁹¹ APL oddział Sieradz, Akta notariusza J. Sikorskiego, dok. nr 127 z 1867 r.

⁹² APL oddział Sieradz, Akta notariusza J. Sikorskiego, dok. nr 243 z 1855 r.

⁹³ APL oddział Sieradz, Akta notariusza J. Trańskiego, dok. nr 147 z 1855 r.

⁹⁴ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1850-1860, dok. nr 56 z 1857 r.

⁹⁵ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1850-1860, dok. nr 23 z 1860 r.

⁹⁶ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1861-1868, dok. nr 21 z 1862 r.

⁹⁷ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1861-1868, dok. nr 58 z 1864 r.

⁹⁸ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1861-1868, dok. nr 110 z 1866 r.

⁹⁹ APL oddział Sieradz, Akta notariusza J. Sikorskiego, dok. nr 127 z 1867 r.

- Chorzeszów jako właściciel osady 20 kwietnia 1867 r.¹⁰⁰, rolnik 13 września 1868 r.¹⁰¹, 31 grudnia 1870 r.¹⁰², 30 kwietnia 1871 r.¹⁰³, 25 stycznia 1874 r.¹⁰⁴, 4 lutego 1874 r.¹⁰⁵, właściciel osady 13 marca 1875 r.¹⁰⁶, 1 maja 1876 r.¹⁰⁷, 6 maja 1876 r.¹⁰⁸;
- Kolonia Julianów jako włościanin 22 kwietnia 1871 r.¹⁰⁹, 22 kwietnia 1872 r.¹¹⁰, 18 maja 1874 r.¹¹¹, 1 maja 1876 r.¹¹²;
- Kolonia Babieniec jako właściciel osady 22 kwietnia 1871 r.¹¹³;
- Kolonia Dobków właściciel osady 13 marca 1875 r.¹¹⁴, 6 maja 1876 r.¹¹⁵;
- Józefów jako rolnik 25 stycznia 1882 r.¹¹⁶, 30 stycznia 1882 r.¹¹⁷;
- Włodzimierz (Kolonia Włodzimierz) jako właściciel osady 22 kwietnia 1872 r.¹¹⁸, 18 maja 1874 r.¹¹⁹, rolnik 21 stycznia 1884 r.¹²⁰, 11 czerwca 1888 r.¹²¹, 28 stycznia 1890 r.¹²², jako lokator 22 września 1897 r.¹²³;
- Leśnica, gdzie miał mieszkać wg przekazów potomków¹²⁴.

---

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1868-1876, dok. nr 120 z 1868 r.

¹⁰² KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1868-1876, dok. nr 165 z 1870 r.

¹⁰³ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1870-1876, dok. nr 6 z 1871 r.

¹⁰⁴ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1870-1876, dok. nr 3 z 1874 r.

¹⁰⁵ KP Mikołajewice, Księga zgonów 1868-1876, dok. nr 12 z 1874 r.

¹⁰⁶ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza P. Styczyńskiego, dok. nr 78 z 1875 r.

¹⁰⁷ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza J. Sikorskiego, dok. nr 275 z 1876 r.

¹⁰⁸ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza J. Sikorskiego, dok. nr 298 z 1876 r.

¹⁰⁹ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza P. Styczyńskiego, dok. nr 147 z 1871 r.

¹¹⁰ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza P. Styczyńskiego, dok. nr 153 z 1872 r.

¹¹¹ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza J. Sikorskiego, dok. nr 222 z 1874 r.

¹¹² APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza J. Sikorskiego, dok. nr 275 z 1876 r.

¹¹³ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza P. Styczyńskiego, dok. nr 147 z 1871 r.

¹¹⁴ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza P. Styczyńskiego, dok. nr 78 z 1875 r.

¹¹⁵ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza J. Sikorskiego, dok. nr 298 z 1876 r.

¹¹⁶ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1877-1882, dok. nr 6 z 1882 r.

¹¹⁷ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1877-1882, dok. nr 8 z 1882 r.

¹¹⁸ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza P. Styczyńskiego, dok. nr 153 z 1872 r.

¹¹⁹ APŁ oddział Sieradz, Akta notariusza J. Sikorskiego, dok. nr 222 z 1874 r.

¹²⁰ USC Lutomiersk, Akta ślubów 1884, nr 1.

¹²¹ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1883-1894, dok. nr 17 z 1888 r.

¹²² KP Mikołajewice, Księga ślubów 1883-1894, dok. nr 5 z 1890 r.

¹²³ USC Lutomiersk, Akta zgonów 1897, nr 54.

¹²⁴ Informacje Mieczysława Wartalskiego (ur. 1922 r.), prawnuka Wojciecha Ignacego.

Wojciech Ignacy wielokrotnie zmieniał miejsce zamieszkania na terenie parafii Mikołajewice. Wynikało to zapewne z ciągłego poszukiwania bardziej wydajnego pod względem ekonomicznym gospodarstwa. Chodziło zapewne o nabywanie w czasach finansowej koniunktury gospodarstw o większych rozmiarach czy też składających się z bardziej urodzajnych ziem. Następnie pozbywania się ich części lub nawet całości ze względu na trudności finansowe bądź z powodów nadarzającej się możliwości sprzedania po korzystnej cenie. Niejednokrotnie Wojciech Ignacy dzierżył ziemię w kilku miejscowościach jednocześnie, dowodzą tego akta notarialne skonfrontowane z danymi z akt stanu cywilnego. Dnia 7 czerwca 1854 r., mieszkając w Kolonii Maryanów, posiadał ziemię w Kolonii Jesionna i Kolonii Mauryców. Prawie 18 lat później (22 kwietnia 1872 r.) był jednocześnie właścicielem ziem w Kolonii Włodzimierz, Chorzeszów i Kolonii Babieniec.

Z formalnych względów Wojciech Ignacy mógł też figurować jako mieszkaniec miejscowości, której w rzeczywistości nie zamieszkiwał. W aktach notarialnych z 22 kwietnia 1871 r., 22 kwietnia 1872 r., 18 maja 1874 r., 1 maja 1876 r. notariusz wiedzę o miejscu zamieszkania Wojciecha Ignacego oparł na podstawie zaświadczenia nr 187. Zostało ono wydane przez wójta gminy Wodzierady, Michała Kołodziejczaka, 23 marca 1871 r. Dowodziło posiadania przez Wojciecha Ignacego, jako gospodarza zamieszkałego w Kolonii Julianów statusu włościanina, czego wymagały ówczesne przepisy od nabywców osady uwłaszczonej¹²⁵. Wojciech Ignacy legitymował się tym dokumentem przez kilka lat, składając oświadczenie przed notariuszem. *De facto* mieszkał jednak w okolicznych wsiach.

Akta stanu cywilnego z tego okresu również nie wspominają o pobycie Wojciecha Ignacego w Kolonii Julianów. Według nich mieszkał na początku lat siedemdziesiątych XIX w. w Chorzeszowie, gdzie posiadał gospodarstwo. Kolonia Julianów przylegała jednak do Chorzeszowa od strony północno-zachodniej i była określana jako część składowa dóbr Chorzeszowa. Stąd też zapewne notariusz, określając miejsce zamieszkania Wojciecha

---

¹²⁵ Zob. K. Grzybowski (red.), *Historia państwa i prawa Polski*, t. IV, Warszawa 1982, s. 103.

Ignacego, mógł ewentualnie zastosować zamiennie z nazwą miejscowości Chorzyszów, nazwę Kolonia Julianów.

W dokumentach Wojciech Ignacy występuje jako niepiśmienny. Akta notarialne i stanu cywilnego, w których został odnotowany, sygnowali jedynie urzędnicy i świadkowie.

Wojciech Ignacy ożenił się już po śmierci rodziców. W wieku 23 lat zawarł związek małżeński we wsi Mikołajewice 21 listopada 1847 r. z panną Rozalią Słowińską liczącą 19 lat, córką Tomasza i Antoniny z Badowskich, małżonków Słowińskich. Świadkami ślubu zostali niepiśmienni Antoni Nowicki, lat 26, okupnik zamieszkały w Jesionnie i Jan Woźniak, lat 30, włościanin, kpiarz zamieszkały w Mikołajewicach. Akt ślubu podpisał ks. Fr. Kołodziejski.

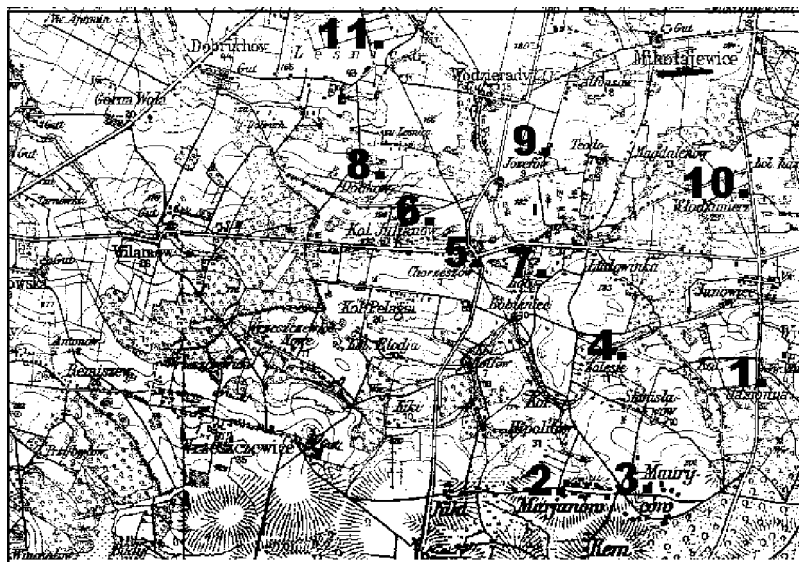
Wybranka Wojciecha Ignacego urodziła się wg aktu ślubu również w rodzinie chłopskiej ok. 1828 r. w Mikołajewicach w parafii Mikołajewice. Rozalia przyszła na świat jako zapewne najmłodsza z co najmniej czwórki rodzeństwa. Do czasu ślubu mieszkała przy rodzicach we wsi Mikołajewice¹²⁶.

Aktu urodzenia Rozalii nie odnaleziono jednak w aktach stanu cywilnego parafii Mikołajewice. Można się zatem domyślać, iż fakt jej narodzin nie został zarejestrowany z powodu braku sumienności ze strony urzędnika stanu cywilnego, który nie dokonał stosownego zapisu w księgach stanu cywilnego. Nie jest wykluczone, iż Rozalia wcale nie przyszła na świat w Mikołajewicach. Być może w akcie ślubu podano niewłaściwe miejsce jej urodzenia, zwłaszcza jeśli urodziła się w innej miejscowości czy nawet innej parafii.

W takiej sytuacji wykazanie swego pochodzenia zmuszałoby osobę zawierającą związek małżeński do wyprawienia się do parafii swych narodzin po odpis aktu czy metryki urodzenia. W miejscu zamieszkania mogło bowiem brakować ludzi, którzy mogliby zaświadczyć, iż dana osoba urodziła się w ich miejscowości. Z informacją o miejscu urodzenia Rozalii mogło być podobnie. Jej rodzice, również przybysze-osadnicy pojawiają się w parafii Mikołajewice po raz pierwszy w latach dwudziestych XIX w. Nie wiadomo, gdzie przedtem mieszkali. Znając ogólny kierunek ruchu emigracyjnego chłopów-osadników z zachodu na wschód, można

¹²⁶ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1847–1855, dok. nr 18 z 1847 r.

się domyślać, że i oni podążyli tym szlakiem, osadzając się w parafii Mikołajewice.

Rys. 3. Miejsca zamieszkania Wojciecha Ignacego Wartalskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Karte des westlichen Russland*, Berlin 1914–1918

W parafii Mikołajewice po raz pierwszy nazwisko Słowiński pojawia się 4 sierpnia 1816 r. Tego dnia został ochrzczony we wsi Mikołajewice Jan Bogusław, syn Jakuba i Rozalii z Figlerów małżonków Słowińskich¹²⁷. Jakub pochodził mniej więcej z pokolenia Tomasza, mógł być zatem jego bratem. Nie ustalono jednak związków rodzinnych między nimi.

Rozalia urodziła 9 dzieci, tj. 5 synów i 4 córki. Spośród nich 2 synów zmarło w dzieciństwie. Dzieci Wojciecha Ignacego i Rozalii ze Słowińskich, małżonków Wartalskich, przysły na świat w parafii Mikołajewice, w następującej kolejności:

we wsi Jesionna (zwanej też Kolonia Jesionna):

¹²⁷ KP Mikołajewice, Księga chrztów 1802–1817, dok. nr 69 z 1816 r.

- 30 kwietnia 1849 r. – Franciszek¹²⁸, który zmarł 19 grudnia 1851 r. we wsi Kolonia Jesionna¹²⁹;
- 5 marca 1853 r. – Aleksander¹³⁰, który poślubił 30 kwietnia 1871 r. we wsi Mikołajewice Józefę Urbańską¹³¹; we wsi Kolonia Zalesie (Zalesie):
- 1 sierpnia 1857 r. – Marianna¹³², która poślubiła 25 stycznia 1874 r. we wsi Mikołajewice Jana Madalińskiego¹³³;
- 13 lutego 1860 r. – Franciszka¹³⁴, która poślubiła 25 stycznia 1882 r. we wsi Mikołajewice Władysława Styllera¹³⁵;
- 3 marca 1862 r. – Antonina¹³⁶, która poślubiła 30 stycznia 1882 r. we wsi Mikołajewice Karola Maląga¹³⁷;
- 15 maja 1864 r. – Józef¹³⁸, który zmarł w Jakubowie 4 sierpnia 1938 r.¹³⁹;
- 5 sierpnia 1866 r. – Franciszek¹⁴⁰, który zmarł 3 lutego 1874 r. we wsi Chorzeszów¹⁴¹; we wsi Chorzeszów:
- 10 września 1868 r. – Ksawery¹⁴², który poślubił 28 stycznia 1890 r. we wsi Mikołajewice Salomeę Ratajczyk¹⁴³;
- 28 grudnia 1870 r. – Rozalia¹⁴⁴, która poślubiła 11 czerwca 1888 r. we wsi Mikołajewice Józefa Medyńskiego¹⁴⁵.

Mąż Rozalii, Wojciech Ignacy swój majątek rozdysponował między sukcesorów już przed śmiercią. W akcie zgonu występuje bowiem jako lokator, nie był już zatem właścicielem

¹²⁸ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1840-1850, dok. nr 41 z 1849 r.

¹²⁹ APL, Akta USC Mikołajewice, sygn. 42, Akta zgonów nr 65.

¹³⁰ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1850-1860, dok. nr 16 z 1853 r.

¹³¹ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1870-1876, dok. nr 6 z 1871 r.

¹³² KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1850-1860, dok. nr 56 z 1857 r.

¹³³ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1870-1876, dok. nr 3 z 1874 r.

¹³⁴ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1850-1860, dok. nr 23 z 1860 r.

¹³⁵ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1877-1882, dok. nr 6 z 1882 r.

¹³⁶ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1861-1868, dok. nr 21 z 1862 r.

¹³⁷ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1877-1882, dok. nr 8 z 1882 r.

¹³⁸ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1861-1868, dok. nr 58 z 1864 r.

¹³⁹ USC Lutomiersk, Akta zgonów 1938, nr 38.

¹⁴⁰ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1861-1868, dok. nr 110 z 1866 r.

¹⁴¹ KP Mikołajewice, Księga zgonów 1868-1876, dok. nr 12 z 1874 r.

¹⁴² KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1868-1876, dok. nr 120 z 1868 r.

¹⁴³ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1883-1894, dok. nr 5 z 1890 r.

¹⁴⁴ KP Mikołajewice, Księga urodzeń 1868-1876, dok. nr 165 z 1870 r.

¹⁴⁵ KP Mikołajewice, Księga ślubów 1883-1894, dok. nr 17 z 1888 r.

gospodarstwa, w którym mieszkał. Decyzja przekazania gospodarstwa mogła być związana z chorobą. Starzejący się gospodarz mógł już nie radzić sobie z ciężącymi na nim obowiązkami¹⁴⁶.

Wojciech Ignacy zmarł 22 września 1897 r. we wsi Włodzimierz w parafii Mikołajewice. W akcie zgonu wymieniono świadków, niepiśmiennych rolników zamieszkałych we Włodzimierzu: jego syna Józefa Wartalskiego i Walerego Gajzera lat 40¹⁴⁷.

Wystąpienie w akcie zgonu Wojciecha Ignacego jego syna Józefa nie jest zapewne przypadkowe. Józef był świadkiem zgonu ojca. Zatem Wojciech Ignacy zmarł w domostwie należącym do swego syna Józefa, gdzie mieszkał jako ww. lokator. Skoro Józef utrzymywał swego ojca na stare lata, przypuszczalnie objął największą część schedy po nim spośród swego rodzeństwa.

Według aktu zgonu, Wojciech Ignacy żył 76 lat. Wiek zmarłego obliczony, na podstawie aktu urodzenia, wynosi 73 lata. Świadkowie zatem nieprecyzyjnie określili wiek nieboszczyka, który zapisał w akcie zgonu urzędnik.

Wojciech Ignacy pozostawił po sobie owdowiałą żonę Rozalię ze Słowińskich. Małżonkowie Wartalscy przeżyli wspólnie 49 lat. Okres wdowieństwa Rozalii trwał jedynie 4 lata.

Zmarła 10 lutego 1902 r. we wsi Zalesie w parafii Mikołajewice. W akcie zgonu wymieniono niepiśmiennych świadków rolników zamieszkałych w Zalesiu: Józefa Adameczyka lat 40 i Karola Małaga lat 34. Według aktu zgonu, Rozalia mieszkała przy zięciu rolniku w Zalesiu¹⁴⁸. Zięciem-opiekunem teściowej był zapewne ww. Karol Małag.

Według aktu zgonu i aktu ślubu, Rozalia żyła 75 lat. Zgodność danych z tych akt daje podstawę do wniosku, iż był to wiek zbliżony do rzeczywistego, jaki osiągnęła Rozalia w momencie śmierci.

Losy trzech generacji rodu Wartalskich przekonują o dużej mobilności warstwy czynszowników i okupników, którą

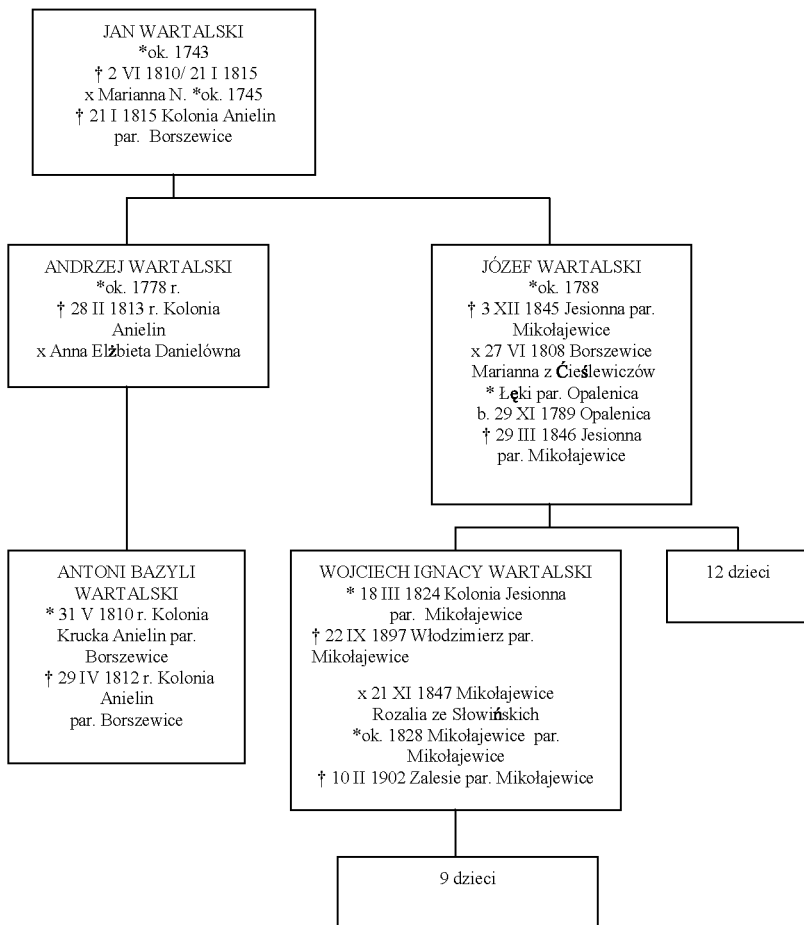
---

¹⁴⁶ B. Baranowski, *Życie codzienne wsi między Wartą a Pilicą w XIX wieku*, Warszawa 1969, s. 146.

¹⁴⁷ USC Lutomiersk, Akta zgonów 1897, nr 54.

¹⁴⁸ USC Lutomiersk, Akta zgonów 1902, nr 14.

reprezentowali. Migracje tej rodziny miały jednak głównie charakter lokalny i były podyktowane względami ekonomicznymi.

Rys. 4. Schematyczna tablica genealogiczna Wartalskich w XIX w.

Źródło: opracowanie własne

Józef Wartalski mieszkał co prawda tylko w 2 miejscowościach położonych w parafii Borszewice i Mikołajewice, przybył jednak zapewne z Wielkopolski. Jego syn Wojciech Ignacy występuje jako mieszkaniec bądź właściciel ziemi w 11 miejscowościach na terenie

parafii Mikołajewice. Często dzierżył grunty w 3 wsiach jednocześnie, położonych w odległości kilku kilometrów od siebie.

Duża rozrodczość tych rodzin była niwelowana przedwczesnymi zgonami części potomków w dzieciństwie. Potomstwo Józefa i Marianny z Cieślewiczów małżonków Wartalskich liczyło 13 dzieci (5 córek i 8 synów). Spośród nich 4 zmarło w dzieciństwie. Na 9 dzieci, tj. 5 synów i 4 córki, Wojciecha Ignacego i Rozalii ze Słowińskich, małżonków Wartalskich, 2 synów zmarło w dzieciństwie. Większość dzieci (72% ogółu urodzonych w tych dwóch generacjach) dożyła jednak wieku dojrzałego, co wskazuje na dość dobrą sytuację materialną tych rodzin chłopskich.

W kilku przypadkach nadano dzieciom imiona zapewne na część rodziców lub dziadków. Wśród potomstwa Józefa i Marianny z Cieślewiczów pierwsze bądź drugie imię po rodzicach otrzymali: Mateusz Józef, Marianna, Józef Leon, Józefa. Z kolei dzieciom Wojciecha Ignacego i Rozalii ze Słowińskich nadano imiona na cześć dziadków Marianna, Antonina i Józef, a najmłodsza córka otrzymała imię matki – Rozalia. Były to imiona popularne wśród ludności wiejskiej (szczególnie Marianna¹⁴⁹) i decyzja o ich nadaniu nie zawsze wiązała się z chęcią utrwalenia w kolejnych pokoleniach imion przodków.

Ród Wartalskich przedstawiony został w wybranej linii zstępnych Jana i Marianny, małżonków Wartalskich zmarłych na początku XIX w. Odtworzenie losów wszystkich potomków tej pary w XIX w. (zapewne kilkudziesięciu osób) wymaga dalszych badań.

Literatura

Baranowski B., *Życie codzienne wsi między Wartą a Pilicą w XIX wieku*, Warszawa 1969.

Bardach J., Grzybowski K. (red.), *Historia państwa i prawa Polski*, t. III–IV, Warszawa 1981–1982.

Biernat A., Ihnatowicz I., *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003.

---

¹⁴⁹ M. Górny, *Mieszkańcy parafii Pepowo w 1777 roku. Analiza księgi status animarum*, Wrocław 1994, s. 32.

Górny M., *Mieszkańcy parafii Pępowo w 1777 roku. Analiza księgi status animarum*, Wrocław 1994.

Inglot S. (red.), *Historia chłopów polskich*, Wrocław 1995.

Karłowicz J. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. II, Warszawa 1902.

Karte des westlichen Russland, Berlin 1914–1918.

Kodeks Napoleona z przypisami, t. I, Warszawa 1808.

Linde S.B. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. II, Lwów 1855.

Spezialkarte von Sudpreussen, wyd. Gilly, Berlin 1802–1803.

Topograficzna karta Królestwa Polskiego, Warszawa 1839 (1843).